

MANIFESTĂRILE ROMÂNILOR BIHORENI DIN ANUL 1905 — EXPRESIE A REVIRIMENTULUI LUPTEI LOR PENTRU DREPTURI ȘI LIBERTATE NAȚIONALĂ

Descifrarea sensurilor adinci ale frământărilor politice transilvănene de la începutul secolului al XX-lea, a direcțiilor de orientare a mișcării naționale și a momentelor ei mai semnificative constituie un demers științific de o acută actualitate, făcându-se necesare investigații documentare temeinice și cuprinzătoare, care să permită adunarea și punerea în circulație a unei informații cât mai complete despre această problematică istorică, pentru ca în final să devină posibilă reconstituirea integrală a tradițiilor politice progresiste care s-au configurat în epoca amintită și au culminat cu făurirea statului național unitar român. Din această perspectivă, ne apare ca fiind realmente utilă preocuparea pentru identificarea și reactualizarea acțiunilor de cert relief ale vieții politice a românilor bihoreni, ca elemente viabile ale peisajului politic transilvănean, aflat sub semnul unui militantism constructiv. Procedăm, deci, la restituirea unor asemenea realități, întemeindu-ne cu prioritate pe surse informative nevalorificate de cercetarea istoriografică anterioară.

Sînt binecunoscute împrejurările care au determinat revirimentul, în anul 1905, al luptei românilor din Impériul austro-ungar pentru drepturi și libertate națională. De aceea, nu vom stărui asupra lor, ci ne vom limita la consemnarea acelor fapte care facilitează stabilirea interdependenței dintre cursul general al evenimentelor și modul în care acestea s-au concretizat în planul vieții politice a românilor din Bihor. În ziua de 10 ianuarie 1905 au început lucrările Conferinței naționale de la Sibiu, la care au participat „frunțașii neamului, aleși din toate comitatele”¹, românii bihoreni fiind reprezentați de dr. Coriolan Pop. Cea mai importantă decizie luată cu acest prilej a constat în modificarea conduitei politice caracterizate prin așa-zisul pasivism — în sensul că nu se acceptase, din 1881, nici o implicare a transilvănenilor în campaniile de alegeri —, ajungîndu-se la concluzia, practică și realistă, că trebuie să se apeleze la absolut toate formele de apărare a ființei naționale, inclusiv la combaterea — de la tribuna parlamentară, prin intermediul unor deputați români — a nedreptăților și măsurilor represive ale autorităților. În ziua următoare a fost lansat un *Apel către alegătorii români* — semnat și de orădeanul Aurel Lazăr, care a fost ales membru al Comitetului executiv al Partidului Național Român —, prin intermediul căruia li se dădeau indicații precise în legătură cu viitoarele alegeri, fiind totodată propuși, pentru unele

¹ Conferința de la Sibiu, în *Tribuna*, 1905, nr. 1, p. 4.

cercuri electorale, candidații de deputați dintre intelectualii români². Opțiunea conducătorilor populației românești pentru activismul politic, ori mai exact pentru punerea în valoare a posibilităților oferite de alegeri, a avut un efect mobilizator, trezind mari speranțe și contribuind la o mai decisivă angajare în bătăliile politice care au urmat, ale tuturor categoriilor sociale.

Fruntașii politici bihoreni au fost receptivi la hotărârea adoptată de conducerea centrală de la Sibiu, intrînd cu exemplară promptitudine în acțiune și dovedind, astfel, că au înțeles „duhul vremii“, că sînt conștienți de faptul că „poporul e dornic de luptă“³ pentru afirmarea drepturilor sale. Se impunea doar o pregătire a terenului, prin demersuri organizatorice eficiente, pentru canalizarea energiilor în direcția obținerii unor izbînzii în campaniile de alegeri. Realizarea acestui obiectiv presupunea o stăruitoare operă de educație politică a locuitorilor din sate și orașe, care se putea face mai ales cu ocazia campaniilor electorale, cînd luptătorii naționali veneau în mijlocul alegătorilor, avînd deci un contact nestînjinit cu aceștia, cu excepția unor șicane și presiuni administrative, care n-au reușit însă anihilarea entuziasmului colectiv.

De o incontestabilă însemnătate au fost, desigur, adunările care s-au desfășurat în Bihor, autentice mărturii ale „redeșteptării“ naționale, despre care presa a inserat interesante note și comentarii⁴, revela-toare pentru cunoașterea exactă a rolului acestora în eforturile de conștientizare politică a celor rămași pîn-atunci în exteriorul frămîntărilor naționale. Seria adunărilor populare a fost inaugurată de sătenii din comuna Sînicolaul Român⁵, care și-au demonstrat aderența la programul mișcării naționale și, cu deosebire, la ideea „introducerii votului universal“⁶. Au fost prezenți la adunare peste 2.000 de locuitori, printre care „toți fruntașii poporului din acele părți“⁷. Au rostit cuvîntări dr. Aurel Vlad (deputat în parlament), Lucian Bolcaș, dr. D. Lascu, Romulus Mangra, dr. Aurel Lazăr și George Blaga. S-a făcut propunerea — primită, dealtfel, cu „unanim entuziasm“⁸ — de a se „trimite la dietă [o] adresă“⁹ prin intermediul căreia să se pretindă dreptul de vot pentru toți locuitorii, fără deosebire de naționalitate, poziție economică și socială. Ziarul *Nagyvárad* (Oradea Mare) se dovedește a fi informat asupra celor întîmplate, după cum rezultă dintr-un material apărut în paginile sale, în care sînt relevate anumite aspecte, demne de atenție. Este

² *Apel către alegătorii români*, în *Tribuna*, 1905, nr. 1, p. 5.

³ *Cazul de la Beiuș*, în *Tribuna*, 1905, nr. 184, p. 1.

⁴ Viorel Faur, *Note și comentarii în presă despre acțiunile politice ale românilor bihoreni din anul 1905* (lucrare în mss.).

⁵ Teodor Neș, *Oameni din Bihor. 1848—1918*. Tip. Diecezană, Oradea, 1937, p. 389.

⁶ *Săptămîna*, în *Tribuna*, 1905, nr. 182, p. 4; *Adunare poporală în Bihor*. în *Familia*, 1905, nr. 40, p. 479.

⁷ *Familia*, 1905, nr. 40, p. 479.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

vorba de faptul că „și-au făcut apariția în număr mare — la această adunare — studenții [români — n.n.] Academiei de drept din Oradea“, precum și de împrejurarea că Lucian Bolcaș a „rostit o cuvîntare înflăcărată [oprit fiind de primpreztorul Markovici Carol, care a intervenit și în alte cazuri, devenind instrumentul de represiune cel mai utilizat de autorități — n.n.] și . . . a criticat aparatul administrativ“, care nu aloca fonduri „pentru îmbunătățirea situației materiale a poporului“¹⁰. De altfel, cei care vor susține discursuri în cadrul altor manifestări de factură similară nu s-au referit numai la chestiunea alegerii unor deputați naționali, ci au valorificat la maximum posibilitatea întîlnirii cu locuitorii așezărilor rurale, pentru a le expune — într-un limbaj accesibil și stimulativ — o problemă politică diversă și de mare actualitate, stăruind asupra condiției reale a populației românești în monarhia bicefală, ca și în legătură cu concentrarea energiilor naționale în sensul vital al emancipării de sub dominația străină și, în ultimă instanță, al unirii cu frații de peste Carpați. Prin urmare, aceste experiențe politice — tolerate de guvernanți, în virtutea practicării unei false democrații, care se ilustra printr-un abil control asupra desfășurării acțiunilor politice românești — au declanșat o revigorare a luptei pentru drepturi naționale, o accentuare a caracterului ei ofensiv.

Scriind cu nedisimulată satisfacție despre *Deșteptarea Bihorului*, unul din redactorii ziarului *Tribuna* remarca „frumosul succes al adunării populare din comuna Sân-Miclăușul [adică Sinicolaul — n.n.] Românesc“, care i-a determinat pe „fruntașii poporului român din comunele Bihorului“ să organizeze și „în alte părți astfel de adunări“¹¹. De o certă valoare propagandistică, în acest context, au fost și articolele publicate în periodicul amintit, dintre care se detașează cel semnat de Octavian de pe Criș. El dezvăluie atitudinea unui intelectual român față de dezideratele momentului, intuiția precisă a acestuia în legătură cu semnificația activismului politic, pe care-l susține cu argumente convingătoare: „Binecuvîntat fie ceasul, cînd s-a decretat activitatea. Ea a răscolit sufletele tuturor românilor de bine și i-a îndrumat pe cărarea faptelor. . . Ți-e mai mare dragul, cînd auzi și vezi așa imposante manifestări naționale în toate colțurile moșioarei noastre, udate cu singele strămoșilor. Văile, colinele, dealurile și munții clocotesc. Se mișcă parcă din loc și gem sub ropotele picioarelor românei întregi, care aleargă — dornică de libertate — spre a lua duh din duh, lumină din lumină de la făclile neamului“¹². Firește, „glasul activist“ a avut „un răsunet adînc“ și pe văile celor trei Crișuri, după cum afirmă același autor: „Astăzi cu mîndrie putem privi cum sămînța aruncată a prins rădăcini. Și prinde mereu și printre frații din Bihor, cari se credeau amorțiți, dar aprigul singe dac cu cel de roman acum circulă aspru și acolo. Focul a fost sub spuză și a așteptat numai și așteaptă încă să fie descoperit, ca să dea în vopătae. Dragostea de neam să străbată și în cea

¹⁰ *Nagyvárad*, 1905, nr. 237, p. 2—3.

¹¹ *Familia*, 1905, nr. 44, p. 526.

¹² Octavian de pe Criș, *Redeșteptarea*, în *Tribuna*, 1905, nr. 196, p. 4.

din urmă colibă, ca să lumineze mințile¹³. În partea finală a intervenției este formulat un îndemn la solidaritate națională și la conjugarea eforturilor pentru atingerea scopului: „Acum, ori niciodată — bătrâni, bărbați, juni, tineri — avînțați-vă în marea luptă constituțională, la care vă cheamă deputații noștri naționali. Jertfiți experiență, prudență și vloga tinereții. Să punem totul în serviciul națiunii. La cauză mare se cer jertfe mari. Și românul știe jertfi, numai cît trebuie învățat. Un lucru ne mai incumbă: să facem, ca și cel din urmă român să știe că e vîlstar al unui neam mare și că-și are obîrșia chiar de la vulturul roman¹⁴.

Presa, din ce în ce mai temerară, s-a constituit într-un mijloc deosebit de activ în ce privește stimularea elanului de luptă al locuitorilor, care se aflau în fața unei situații noi, aceea de a răspunde chemărilor propriiei conduceri politice, întărindu-se astfel coeziunea dintre mase și militanții de frunte ai mișcării pentru drepturi naționale, realizare de o extremă importanță pentru fortificarea conștiinței celor mulți și opri-mați. „În Bihor puterea noastră de viață națională trebuie să fie la Beiuș — se afirma în articolul intitulat *Reînviere în Bihor* —, oraș cu școli românești, oraș ce se mîndrește cu mulți cărturari români. Aceștia în ăst an au pus la cale multe lucruri frumoase. Unul, ce-i mai însemnat, și ce va folosi mai dinadins la deșteptarea românilor de aici, este punerea la cale a deșteptării noastre în cele politicești¹⁵ (subl. ns.). Astfel, a fost convocată o consfătuire în Beiuș, la care „au venit toți românii știutori de carte din loc și jur“, hotărîndu-se ca, în scurt timp, să se „țină adunări populare în părțile Beiușului și Vașcoului¹⁶. Interesantă era, desigur, și următoarea precizare: „pentru a avea aceste adunări un caracter cît mai național, o manifestație cît mai impozantă, fruntașii din Beiuș să se pună în legătură cu deputații naționali, ca și ei, dacă se poate, să ia parte cu toții¹⁷. Era, într-adevăr, o cerință care, odată împlinită, asigura o eficacitate sporită acțiunilor politice preconizate, deoarece prezența deputaților naționali conferea un mai pronunțat grad de responsabilitate politică, precum și un prestigiu sigur adunărilor populare, evident ca dovezi ale stării de spirit a românilor, care alerta autoritățile statului dualist.

În comuna Săcădat (din cercul Aleșd) s-a desfășurat, la 12 noiembrie 1905, o adunare populară, la care au luat parte, pe lângă localnici, „românii din satele Chișineu, Săbolciu, Bălaia, Sărand, Tilecuș, Cheresig, Surduc, Serghiș, Husasău și Oșorhei¹⁸, precum și cîțiva studenți de la Academia de drept din Oradea. Au rostit discursuri deputatul Ioan Russu-Șirianu („despre starea politică a țării și despre votul obștesc“) și dr. Aurel Lazăr (care, „în cuvinte pătrunzătoare, a îndem-

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Rađu, *Reînviere în Bihor*, în *Tribuna*, 1905, nr. 201, p. 2.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Adunări populare în Bihor*, în *Tribuna*, 1905, nr. 204, p.2; *Românii pentru dreptul de vot universal*, în *Nagyvárad*, 1905, nr. 267, p. 2; *Deșteptarea Bihorului*, în *Familia*, 1905, nr. 45, p. 539.

nat poporul la înțelegere frățească¹⁹). Hotărîrea adunării, făcută publică prin intermediul ziarului *Tribuna*, este formulată în acești termeni: „Alegătorii comunei Săcădat și jur, după cuvîntările ascultate, cer cu toată puterea să se facă lege care să dea poporului drept de vot obștesc (sufragiu universal) și anume fiecărui cetățean care a împlinit vîrsta de 24 de ani, fără deosebire dacă știe ori nu știe carte“²⁰. Se sublinia, de asemenea, faptul că acest drept nu trebuie „condiționat de cunoașterea limbii maghiare“²¹, eliminîndu-se discriminările naționale.

Locuitori „mulți, nu numai din Bratca, ci și din satele vecine“ au arătat — prin adunarea lor din 19 noiembrie — că sînt capabili de inițiative politice identice cu a conaționaliilor din întreaga Transilvanie. La adunarea populară din Bratca au „vorbit“ deputatul Ioan Russu-Șirjanu și dr. Aurel Lazăr, care au stăruit „asupra drepturilor și despre chipul cum s-ar mai putea ușura soarta poporului“²². S-a stabilit ca să fie înaintată parlamentului revendicarea de a se modifica radical legea electorală, în sensul de a fi introdus votul universal, care era considerat de fruntașii naționali ca o pirghie principală de îndreptare a lucrurilor, văzîndu-se în aplicarea acestui drept de esență democratică o modalitate sigură de acces a celor mai largi categorii sociale la viața politică, la luarea — prin propriii lor reprezentanți — a unor măsuri reformatoare, care să aducă o ameliorare a situației lor și o dinamizare a luptei pentru eliberare națională și unitate.

Manifestările la care ne-am referit au avut un puternic erou în presa timpului, dar mai ales în conștiința locuitorilor din Bihor, care s-au dovedit fervenți susținători ai noii orientări a mișcării naționale. „De cînd s-au pus la cale adunările populare — observa, cu îndreptățire, un cunoscător al realităților momentului —, alt vînt bate prin întreg Bihorul. Poporul aleargă cu drag, din mari depărtări și pe vreme grea, să asculte glasul apostolilor cari propovăduiesc dragostea de neam și indeamnă la lupta bărbătească întru cucerirea drepturilor cetățenești. Poporul aleargă să învețe și nădejde avem că povețile ce i se dau sînt pentru el ca niște înalte porunci naționale de la cari nu se va abate în veci“²³.

În perioada dintre 23—27 noiembrie 1905 s-au desfășurat adunări populare — de o și mai mare amploare — în cîteva așezări bihorene.

¹⁹ Săcădătanul, *Impresii de la adunarea populară din Săcădat*, în *Tribuna*, 1905, nr. 208, p. 4.

²⁰ *Tribuna*, 1905, nr. 204, p. 2.

²¹ *Nagyvárad*, 1905, nr. 267, p. 2.

²² *Adunări populare*, în *Tribuna*, 1905, nr. 210, p. 3; *Adunare populară în Bihor*, în *Familia*, 1905, nr. 209, p. 2.

²³ *Deșteptarea Bihorului*, în *Tribuna*, 1905, nr. 210, p. 2.

O relatare amănunțită în legătură cu acestea a fost publicată în *Tribuna*. Comentariul începe cu o privire de ansamblu: „Toate s-au petrecut în bună rinduală și cu mare însufletire și, deși vremea rea era grozav de rea iar drumurile și mai rele, la toate adunările au luat parte mii de români, cărturari și plugari. E un semn bun acesta, care ne întărește în nădejdea că de azi încolo și Bihorul va trimite în sfatul (dieta) țării deputați români cu dragoste pentru popor”²⁴. Cea dintâi adunare din această serie „s-a ținut în piața satului” Husasău, fiind de față „popor în număr mare, venit și din satele vecine”. Au luat cuvântul deputații dr. T. Mihali și Ioan Russu-Șirianu, precum și candidatul de avocat dr. D. Lascu, tinăr și energic militant pentru drepturi naționale. S-a luat hotărârea, ca și în cazurile precedente, „de a se cere sufragiul universal, dreptul de vot pentru fiecare cetățean care a împlinit vârsta de 24 ani și a se arăta încredere deputaților români”²⁵.

La adunarea populară din satul Cociuba, care a avut loc în ziua de 24 noiembrie, au vorbit „despre dreptul de vot și despre starea de plîns a poporului”²⁶ dr. T. Mihali, I. Russu-Șirianu și dr. D. Lascu. „Poporul — se menționa în periodicul arădean din care ne informăm — i-a ascultat cu adevărată evlavie și nu se mai putea sătura de cuvintele pe cât de înțelepte, pe atât de însuflețitoare”²⁷. Decizia luată este identică cu cele anterioare.

În „piața mare” din Vașcău, la 25 noiembrie, a fost organizată o mare adunare populară, la care, de asemenea, au rostit discursuri dr. T. Mihali (care, printre altele, a „arătat ce trebuie să facem pentru a ușura cel puțin soarta poporului român”), I. Russu-Șirianu („despre dreptul de vot al poporului”) și dr. D. Lascu (care a precizat că „tinerii se ațură cu dragoste la lupta pentru ușurarea sorții poporului”²⁸). Seara, la „ospătăria cea mare” din localitate, s-a dat o „masă”, la care au luat parte „peste o sută de inși, preoți, învățători și economi frunțași”. Cu acest prilej, a susținut dr. Aurel Lazăr o „inflăcărată vorbire”, subliniind faptul că „azi cercul Beiușului are mare sărbătoare: se încredințează cu partidul național român. Leagă la suflet tuturora să lupte cu cinste pentru isbînda acestui steag”²⁹.

O impresionantă adunare populară a avut loc, în piața Beiușului, la 26 noiembrie, putînd fi apreciată ca un moment culminant al acțiunilor politice bihorene din anul 1905, atît în ce privește numărul participanților, cît și în modul cum au fost depășite incidentele create de autorități și sprijinatorii acestora. S-a produs o confruntare cu adversarii politici, care au uzat însă de toleranța funcționarilor administrativi și a jandarmilor, fapt ce le-a permis să încerce manevre care vizau provocarea și, în ultimă instanță, destrămarea adunării populare ro-

²⁴ *Adunările populare din Bihor*, în *Tribuna*, 1905, nr. 216, p. 3—5.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

mănești. Nu și-au putut atinge scopul, cu toată gesticulația violentă și naționalistă, frunțașii politici români sesizând finalitatea urmărită de asemenea elemente, astfel că au impus ordinea și disciplina adunării, protestînd totodată împotriva încălcării spiritului democratic, a tendințelor de excludere de la viața politică a populației românești. S-au remarcat, ca autentici conducători locali, dr. Ioan Ciordaș, Lucian Bolcaș și dr. D. Lascu. De o mare forță evocatoare și eficiență au fost intervențiile ferme și neconciliante ale deputaților naționali dr. T. Mihali și I. Russu-Șirianu. Adunarea populară din Beiuș a subscris la hotărîrea de „a se cere votul pentru popor și a se arăta încredere deputaților români”³⁰, realizîndu-se astfel principalul obiectiv al acestor manifestații, concomitent cu opera de consolidare a unității naționale, de întărire a colaborării dintre frunțașii politici și locuitori, aceștia din urmă fiind adevăratul fundament al mișcării naționale.

În 27 noiembrie „s-a ținut” o adunare populară în Ceica, centrul unui cerc administrativ în care majoritatea populației era cea românească. Au vorbit participanților I. Russu-Șirianu, dr. T. Mihali, dr. D. Lascu și Lucian Bolcaș³¹. Decizia luată a fost identică cu a celorlalte adunări populare.

De o campanie publicistică neobișnuită a beneficiat adunarea populară din Luncoșoara (cercul Aleșdului³²), care s-a desfășurat la 17 decembrie 1905, într-o atmosferă de exemplară aderență la cauza națională, la demersurile de împlinire a cerințelor imediate ale luptei pentru dreptate și libertate națională. Cuvîntările lui I. Russu-Șirianu și dr. Aurel Lazăr au avut un puternic efect asupra ascultătorilor, care au fost de acord cu „jurămîntul sfînt al(i) iubirii de neam”³³, exprimat — în acel context — de angajarea lor pleneră în viitoarea campanie de alegeri, pentru a asigura izbînda candidaților naționali.

Reconstituirea acestor momente semnificative ale mișcării naționale atestă concludent faptul că și românii bihoreni au aderat, cu promptitudine, la activismul politic, care a facilitat afirmarea energică a unor opțiuni ale locuitorilor pentru drepturi democratice, dintre care introducerea votului universal — idee de inspirație socialistă — a fost reclamată cu o pilduitoare consecvență. Sfera mișcării politice s-a extins

³⁰ *Ibidem*; *Adunări populare românești pentru introducerea votului universal*, în *Nagyvárad*, 1905, nr. 278, p. 4.

³¹ *Tribuna*, 1905, nr. 216, p. 3—5.

³² *Adunări populare*, în *Tribuna*, 1905, nr. 222, p. 4; Petru Cipou, *Cătră românii bihoreni din Luncoșoara*, în *Tribuna*, 1905, nr. 223, p. 4; *Convocare*, în *Tribuna*, 1905, nr. 223, p. 4; Iosif Tărău, *Cu-n pas înainte...*, în *Tribuna*, 1905, nr. 227, p. 1—2; *De la adunări*, în *Tribuna*, 1905, nr. 227, p. 3.

³³ *Săcădătanul, Praznicul de la Luncoșoara*, în *Tribuna*, 1905, nr. 229, p. 2—3.

considerabil, fiind cuprinse în spațiul acesteia — prin adunările populare despre care am prezentat mărturii documentare — mai multe așezări bihorene, în jurul cărora s-au concentrat inițiativele locale. S-a realizat un contact mai strâns între populația rurală, nejustificat ignorată ca factor politic, și militanții pentru drepturile ei, realitate ce dezvăluie un progres sensibil al gândirii și acțiunii politice românești, dominate de perspectiva împlinirii idealului unității naționale.

VIOREL FAUR